



มโนทัศน์เรื่องเจตจำนงเสรีของฌอง ปอล ซาร์ตร์

The concept of Free Will of Jean Paul Sartre

แม่ชีธรรมอริษฐาน พรบันดาลชัย

Mae Chee Dhammadhithana Pornbandalchai

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาปรัชญา

Ph.D. Student Department of Philosophy

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Gradual School Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: fonghog2523@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อยืนยันว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรี ในการเลือกทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอิสระ บนพื้นฐานของความรับผิดชอบในการกระทำของตัวเอง นั่นคือการมีอิสระต่อการเลือกที่จะทำกุศล หรืออกุศล เพราะคนที่ต้องรับผลของการกระทำเหล่านั้นก็คือตัวเรา ดังนั้นทฤษฎีกฎแห่งกรรม น่าจะเป็น หลักฐานหนึ่งที่จะตอบประเด็นปัญหานี้ได้ดี เมื่อเราใช้เสรีภาพในการตัดสินใจ เสรีภาพนั้นจะมีความหมาย ก็ต่อเมื่อเป็นการตัดสินใจด้วยความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน เพราะเสรีภาพกับความรับผิดชอบ จำเป็นต้องมาคู่กันเสมอ และความรับผิดชอบนั้นจะต้องมีทั้งต่อตัวเอง ต่อผู้อื่น และต่อโลกที่อยู่ด้วย หากเรามีความรับผิดชอบในความหมายนี้แล้ว เราก็คงจะไม่ตัดสินใจทำอะไรตามใจชอบแต่อย่างเดียว

คำสำคัญ: มโนทัศน์, เจตจำนงเสรี, ฌอง ปอล ซาร์ตร์

Abstract

This article entitled to claim that the humans have free will to choose their actions which have responsibility in themselves. In their actions, they will receive the fruit from good or bad actions, so the Karma law will be result in this case. When they do something with free will, it means that there is responsibility about this action because they have to response to themself and the other. If they have responsibility, they don't do something depend on only themselves.

Keyword: The concept, Free Will, Jean Paul Sartre

1. บทนำ

เจตจำนงเสรีเป็นหนึ่งในแนวคิดพื้นฐานสำคัญ ที่มีอิทธิพลต่อการขึ้นนำความคิดความเชื่อของคนในสังคม และยังคงเป็นปัญหาถกเถียงกันอยู่จนถึงปัจจุบัน ปัญหาการเรียกร้องเสรีภาพอย่างไม่มีขอบเขตที่ข้ามเส้นสู่การล่วงล้ำสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และถือเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นแก่สังคมโลกเกือบทุกภูมิภาค ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่เราต้องยอมรับกันว่ามีผลมาจากแนวคิดทางปรัชญา ผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาว่าตามหลักปรัชญาตะวันตกได้เสนอทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับเจตจำนงเสรีไว้อย่างไร และเพราะอะไรจึงเสนอแนวคิดเช่นนั้น โดยการวิจัยครั้งนี้ได้ขอบเขตการศึกษาเฉพาะกลุ่มนัก



ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ เพราะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหัวใจวิจัยโดยตรง และมีอิทธิพลต่อแนวคิดของนักปรัชญาในสมัยปัจจุบันอีกด้วย

เมื่อประมาณก่อนคริสต์ศักราชที่ 600 ในยุคกรีกโบราณได้มีสำนักปรัชญาตะวันตกเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งมีสำนักไมเลเซียน (Milesian School) ก่อตั้งโดย ธาเลส (Theles, ก่อน ค.ศ. 624-546) เพื่อต้องการแยกตัวออกจากศาสนาในการค้นหาความจริงเกี่ยวกับโลก เอกภพ ชีวิต และจิตวิญญาณ จนกระทั่งประมาณ ค.ศ. 529 พระเจ้าจักรพรรดิจัสติเนียนแห่งอาณาจักรโรมัน ได้สั่งปิดสำนักปรัชญา นอกคริสต์ศาสนาทั้งหมด สำนักปรัชญาตะวันตกฟื้นตัวขึ้นอีกครั้ง ประมาณ ค.ศ. 1500 นับจากแนวคิดเหตุผลนิยม (Rationalism) ของเดส์การ์ต (Rene Descartes, ค.ศ. 1596-1650) ซึ่งเนื้อหาวิชาปรัชญาที่ศึกษากันนั้นจะแบ่งเป็น 3 ส่วนสำคัญ คือ อภิปรัชญา (Metaphysics) ญาณวิทยา (Epistemology) และจริยศาสตร์ (Ethics) สำหรับปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีนับเป็นหนึ่งในปัญหาอภิปรัชญาภาคเกี่ยวกับมนุษย์ ที่ได้ตั้งประเด็นปัญหาไว้ว่า “มนุษย์มีเจตจำนงเสรีจริงหรือไม่” นักปรัชญาต่างก็ได้ถกเถียงกันในปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรี บ้างก็ยอมรับว่ามีเจตจำนงเสรี บ้างก็ปฏิเสธว่าไม่มีเจตจำนงเสรี โดยได้เสนอคำตอบพร้อมยกอ้างเหตุผล ด้วยทัศนะและทฤษฎีที่แตกต่างกันหลากหลายแนวความคิด ซึ่งรายละเอียดของเนื้อหานั้นผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไปตามลำดับ

2. เจตจำนงเสรีตามหลักปรัชญาทั่วไป

คำว่า “เสรีภาพ” นั้นจะหมายถึง อิสระภาพ ความเป็นตัวของตัวเอง และมีความหมายแยกไปได้อีกว่า

ก. สภาพที่บุคคลมีสิทธิที่จะกระทำการใดๆ ตามที่ตนปรารถนาโดยไม่มีอุปสรรคขัดขวาง เช่น เสรีภาพในการพูดการเขียนหรือในการนับถือศาสนา เสรีภาพตามนัยนี้เป็นเสรีภาพทางการเมือง บางทีก็เรียกว่า เสรีธรรม (Liberty)

ข. สภาพที่เป็นอิสระจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา เช่น เป็นอิสระจากความอึดอัดขัดสน (Freedom from wants) เป็นอิสระจากโรคภัยไข้เจ็บ (Freedom from disease)

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2543 : 39)

อีกนัยหนึ่ง อาจหมายถึงเสรีภาพในฐานะเป็นทรัพย์สิน (Freedom as property) เสรีภาพตามนัยนี้เป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งที่เราได้อยู่และพึงหวงแหน ด้วยกลัวว่าให้มากไปแล้วตนเองจะเดือดร้อน จึงตั้งหน้าหาความสุขบนความทุกข์ของกัน ยากที่จะมุ่งหน้าแสวงหาความสุขบนความสุขของผู้อื่นได้และเสรีภาพในฐานะเป็นแก่นแท้ของเรา (Freedom as our own being) เสรีภาพตามนัยนี้ช่วยให้เราแสวงหาความสุขบนความสุขของผู้อื่นได้อย่างสะดวกใจ เพราะให้ได้ไม่รู้จักหมดยั้งให้ยังมี เช่น ความรู้ของเราสั่งสอนให้คนอื่นมีความรู้กว้างเท่าไร ความรู้ของเราก็ยิ่งกว้างขวางขึ้นอีก (ศ.กิริติ บุญเจือ, 2551 : 198)

จะเห็นได้ว่า คำว่า เสรี นั้นจะใช้คำว่า Free เป็นคำคุณศัพท์ หมายถึง เป็นอิสระ เป็นไท เป็นเอกราช เป็นตัวของตัวเอง มีสิทธิที่จะทำอะไรโดยไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น และมีความเป็นใหญ่ในตนเอง โดยไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งใด ส่วนคำว่า เสรีภาพ ใช้คำว่า Freedom เป็นคำนาม หมายถึง อิสระภาพ ความเป็นไท สิทธิเสรีภาพในการพูด การเขียน เป็นต้น ความเป็นตัวของตัวเอง สภาพที่เป็นอิสระจากสิ่งไม่พึงปรารถนา สภาพที่บุคคลมีสิทธิที่จะกระทำการใดๆ ตามที่ตนปรารถนาโดยไม่มีอุปสรรคขัดขวาง นอกจากนี้ คำว่า เสรีภาพ ยังมีความหมายในฐานะเป็นทรัพย์สิน และฐานะที่เป็นแก่นแท้ของเรา เสรีภาพจะมีลักษณะดังนี้ จะมีเสรีภาพทางกาย คือ ความเป็นอิสระแท้จริงจากสภาพแวดล้อมภายนอก มีเสรีภาพทางความคิด



คือ ความเป็นอิสระในการคิด การตัดสินใจ และการเลือกที่จะกระทำโดยไม่มีอุปสรรคใดมาขัดขวางและมีเสรีภาพทางจิต คือ เสรีภาพทางความเชื่อในศาสนา

ส่วนคำว่า “เจตจำนง” ประกอบด้วยคำว่า เจต, เจต- (เจต, เจตละ-, เจตตะ-) เป็นคำนาม หมายถึงสิ่งที่คิด, ใจ และ “จำนง” แผลงมาจาก “จง” เป็นคำกริยา หมายถึง ประสงค์, มุ่งหวัง, ตั้งใจ รวมเป็น “เจตจำนง” เป็นคำนาม หมายถึง ความตั้งใจ ความมุ่งหมาย ความตั้งใจ แต่ “เจตนา” เป็นกริยา หมายถึง ตั้งใจ จงใจ มุ่งหมาย ถ้าเป็นคำนาม หมายถึง ความตั้งใจ ความตั้งใจ ความมุ่งหมายและ “เจตนารมย์” เป็นคำนาม หมายถึง ความมุ่งหมาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 321)

สำหรับโทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) ได้อธิบายไว้ว่า เจตจำนง หรือ “Will” คือ ความตั้งใจที่กว้างไปกว้างมาระหว่างความรักและความชัง เจตจำนงเป็นอารมณ์สุดท้ายในความตั้งใจ และความปรารถนาเป็นเครื่องตัดสินใจที่เปลี่ยนแปลงความตั้งใจให้กลายเป็นการกระทำ (รศ.ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, 2550 : 143)

ด้วยเหตุนี้ คำว่า เจตจำนง ใช้ภาษาอังกฤษว่า Will จึงเป็นคำนาม จะหมายถึงความตั้งใจ ความมุ่งหมาย และความตั้งใจ ในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่ปรารถนา หรือตัดสินใจไว้แล้ว ซึ่งผลของการกระทำนั้นจะมีน้ำหนักมาก หรือน้อยขึ้นอยู่กับความตั้งใจเป็นสำคัญ

เมื่อนำคำว่า เสรี และคำว่า เจตจำนง มารวมกันจะได้คำว่า เจตจำนงเสรี ซึ่งหมายถึงความตั้งใจหรือความตั้งใจ ในการกระทำตามความปรารถนาของตน ที่มีการคิดตัดสินใจแล้วอย่างเป็นอิสระ โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เป็นความสามารถในการตัดสินใจเลือกการกระทำด้วยตนเอง และเป็นอำนาจในการตัดสินใจเลือกการกระทำโดยอิสระจากพระเจ้าหรือโชคชะตา (AS Hornby, 1989 : 619) นับเป็นอำนาจหรือพลังที่จะเลือกกระทำ หรือไม่กระทำการใดๆ ตามเจตจำนงของตน โดยไม่มีสาเหตุหรือเงื่อนไขใดๆ มาบังคับให้กระทำ หรือดเว้นการกระทำนั้นๆ แต่ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของตนเองเท่านั้น (สุนัย ครองยุทธ, 2520 : 20-21)

ดังนั้น คำว่า เจตจำนงเสรี ซึ่งใช้ภาษาอังกฤษว่า Free will จึงเป็นคำนามที่หมายถึงเสรีภาพทางความคิด ที่แสดงออกมาเป็นอำนาจ หรือพลังความสามารถในการคิดหรือการตัดสินใจที่เรียกว่า ความตั้งใจหรือความตั้งใจ ในการกระทำต่างๆ ตามความปรารถนาของตนอย่างเป็นอิสระโดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น

เมื่อกล่าวถึงนักปรัชญาที่มีแนวคิดในเรื่องของเจตจำนงเสรีนั้น และผู้ที่มีบทบาทสำคัญทำให้เกิดกระแสความตื่นตัวเรื่องเสรีภาพขึ้นมาคือ ฌอง ปอล ซาร์ต (Jean Paul Sartre, ค.ศ. 1905-1980) ซึ่งเป็นนักปรัชญาเมธีชาวฝรั่งเศส เป็นนักเขียน และยังเป็นนักปรัชญาอัตถิภาวนิยมแบบอเทวนิยม เพราะเชื่อในศักยภาพของตนและปฏิเสธอำนาจพระเจ้า แนวคิดนี้ได้แพร่ไปทั่วโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือ

สำหรับลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism) นั้นในสารานุกรมปรัชญาได้อธิบายว่า “เป็นลัทธิที่ถือว่าการค้นคว้าหาสาระ (Essence) ทำให้ผู้คิดออกห่างจากความเป็นจริง ความเป็นจริงที่แท้ คือ อัตถิภาวะของแต่ละบุคคลซึ่งมีสิ่งแวดล้อม และสภาพซึ่งตนเองสะสมไว้ โดยการตัดสินใจเลือกตั้งแต่ต้นมาจนปัจจุบัน ปรัชญาที่มีประโยชน์จริงๆ คือ ปรัชญาที่ศึกษาอัตถิภาวะของตนเอง” (กิริติ บุญเจือ, 2546 : 227)

ดังนั้น อัตถิภาวนิยม จึงเน้นเรื่องความมีอยู่ (Existence) และมนุษย์คือเสรีภาพ จะมีลักษณะทั่วไปดังนี้

ประการแรก มักสร้างความคิด โดยใช้วิธีการทางจิตวิทยาและประสบการณ์ แล้วหาทางวิเคราะห์ความทุกข์และอื่นๆ พร้อมอธิบายความหมายของสิ่งเหล่านั้น



ประการที่สอง จะเน้นตัวบุคคลและประสบการณ์ของบุคคลในชีวิต โลก และสังคมบางที่เชื่อในพระเจ้า แต่ไม่ยึดเทววิทยาสอนใจความหมายและวิวัฒนาการของโลก โดยเน้นเสรีภาพของบุคคล

ประการที่สาม เนื่องจากมนุษย์เป็นความแท้จริงเชิงจิตวิสัย จึงเชื่อว่าจิตสำคัญกว่าร่างกาย สามารถคิดสร้างสรรค์ มีศักยภาพ มีเสรีภาพ เป็นสภาวะที่แท้จริงต่างจากสสาร

ประการที่สี่ อรรถิภาวนิยมเกิดจากแรงผลักดันทางศีลธรรมและศรัทธาในจริยศาสตร์ว่า บุคคลย่อมมีคุณค่ามีความดีอยู่ในตน ปัจจุบันเป็นเวลาของปัจเจกชนที่จะสร้างความดี

ประการที่ห้า จะเชื่อมั่นอยู่กับนักปรัชญาผู้สร้างลัทธิ ถ้าผู้สร้างลัทธิมีสติปัญญาลึกซึ้ง ปรัชญาที่ย่อมลึกซึ้งด้วย ถ้านักปรัชญาไม่สติปัญญาไม่สมบูรณ์ ความคิดสร้างสรรค์ของเขาก็ย่อมไม่สมบูรณ์

ประการที่หก มักจะมองโลกในแง่ร้าย เนื่องจากเน้นเรื่องความกลัว ความหมัดหวัง และความทุกข์ แล้วพยายามต่อสู้เพื่อเอาชนะความไม่ดีเหล่านั้น ไม่ใช่ปล่อยชีวิตไปอย่างสิ้นหวัง

ประการสุดท้าย จะเน้นเสรีภาพของบุคคลเป็นสำคัญ ทุกคนสามารถเลือกอุดมคติของตนเองที่จะเป็นอะไรก็ได้ ถ้าคนอื่นเลือกให้ก็เท่ากับบังคับไม่ให้เป็นมนุษย์และมีชีวิตอยู่ในโลกโดยไม่มีค่า (ผศ.บุญมี แทนแก้ว, 2548 : 249)

ชาร์ตกล่าวว่า “สิ่งที่ถือเป็นแก่นสารและหัวใจของปรัชญาเอ็กซิสเทนเชียลลิสม์ ได้แก่ ลักษณะที่ไม่ขึ้นต่อใครของความผูกพันที่เป็นอิสระ ซึ่งมนุษย์จะคลี่คลายความเป็นจริงของตน โดยการคลี่คลายลักษณะของความเป็นมนุษย์” (ฌอง ปอล ซาร์ท, แพลโดย วิทยา เศรษฐวงศ์, 2540 : 33) ชาร์ตถือว่าความเป็นตัวของตัวเองกับความมีอยู่ด้วยตัวเองต่างกัน คือ ความเป็นตัวของตัวเองหมายถึงความเป็นหนึ่งเดียวกับตัวเราเอง ความมีอยู่ด้วยตัวเองหมายถึงสิ่งที่เรารู้ได้ด้วยจิต เขาจึงถือว่ามนุษย์คือเสรีภาพ และเสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญที่สุด (ผศ.บุญมี แทนแก้ว, 2548 : 244) เพราะว่า “มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ” (Jean-Paul Sartre, 1948 : 34) และถือว่า “เสรีภาพของมนุษย์มีมาก่อนสารัตถะ จึงทำให้สารัตถะนั้นเป็นไปได้ สิ่งที่เราเรียกว่าเสรีภาพไม่สามารถแยกออกจากภาวะแห่งความเป็นจริงของมนุษย์ มนุษย์มิได้มีอยู่ก่อนเพื่อที่จะมีเสรีภาพในภายหลัง ไม่มีความต่างกันระหว่างความเป็นมนุษย์และการมีเสรีภาพของมนุษย์” (Jean-Paul Sartre, 1976 : 25)

ชาร์ตมีทัศนะว่า “มนุษย์เป็นสัต (Being) ประเภทเดียวที่มีทั้งเป็นในสิ่งที่ไม่เป็นและไม่เป็นในสิ่งที่ เป็น คือ เป็นสัตที่มีเสรีภาพในการเลือกเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตน ท่ามกลางความรู้สึกอันเป็นธาตุแท้ใน 2 ลักษณะ ได้แก่

1) การยอมรับและปฏิเสธปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความรู้สึกอันเป็นธาตุแท้ของตนเอง (Good Faith)

2) การยอมรับและปฏิเสธปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่สอดคล้องกับความรู้สึกอันเป็นธาตุแท้ของตน (Bad Faith) แนวคิดนี้เป็นกระบวนการแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ที่ไม่ยอมรับความเป็นจริงซึ่งเกิดจากการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความไม่รับผิดชอบ โดยพยายามสร้างสิ่งตรงข้ามมาปกปิดธาตุแท้ของตน

ด้วยเหตุนี้ ชาร์ต จึงเตือนให้มนุษย์ใช้เสรีภาพ ไม่เช่นนั้นการหลอกตัวเองไม่เพียงแต่เป็นความอ่อนแอแห่งเสรีภาพมนุษย์ แต่ยังทำให้สังคมและโลกย่อยยับอย่างไร้คุณค่า” (พระมหาดินัยพัชร คมภีรปัญญา (ยุนิรัมย์), 2548 : 115-117) เขาเห็นว่าการเลือก คือ การใช้เสรีภาพอย่างหนึ่ง เสรีภาพกับการเลือกเป็นสิ่งเดียวกัน

ชาร์ตกล่าวว่า “คุณเลือกอะไรก็ได้ ไม่จำเป็นต้องให้การเลือกนั้นเป็นการเลือกที่ถูกต้อง การเลือกนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้แน่ แต่สิ่งที่ไม่มีการทำได้ก็คือ การไม่เลือก ข้าพเจ้าเลือกได้อยู่เสมอ แต่ข้าพเจ้า



ต้องรู้ว่าหากข้าพเจ้าไม่เลือกอะไร นั่นก็เป็นการเลือกอยู่ดี” (พินิจ รัตนกุล, 2540 : 90) ชาร์ตไม่เชื่ออำนาจพระเจ้า เพราะเห็นว่ามนุษย์มีคุณลักษณะพิเศษ คือ รู้สำนึก รู้จักคิด มีความรู้สึกรับผิดชอบชีวิต มนุษย์ต้องสร้างคุณค่าและรับผิดชอบต่อตนรวมถึงสังคมด้วย คุณค่าทั้งหลายไม่ว่าดีหรือชั่วอยู่ที่ตัวเองเป็นผู้เลือกทำ เป้าหมายทางปรัชญาของชาร์ต คือ ต้องการให้จิตมนุษย์หลุดพ้นจากความคิด พ้นจากสิ่งที่ยึดติด พ้นจากพระเจ้า เข้าสู่ความว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย (ผศ.บุญมี แทนแก้ว, 2548 : 244-245)

อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าชาร์ตนั้นจะมีทัศนะที่ปฏิเสธพระเจ้า จึงมุ่งมาที่ตัวเอง หรืออัตตาตัวตนในมนุษย์ เพื่อวิเคราะห์หาคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ เพราะเห็นว่าความมีเสรีภาพในตัวมนุษย์นั่นเองที่บังคับมนุษย์ให้สร้างตัวเองขึ้น หรือเลือกเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนอย่างเสรีโดยมองว่า มนุษย์สามารถคิดและกระทำการใดๆ ได้อย่างอิสระ หรือเห็นว่ามนุษย์มีพฤติกรรมเป็นอิสระ เพราะความมีเสรีภาพในมนุษย์เป็นสิ่งที่อยู่จริง ด้วยเสรีภาพนั่นเองที่ทำให้อัตตาหรือจิตกำหนดตัวเอง และทำให้จิตมีการเคลื่อนไหว หรือเกิดปรากฏการณ์ทางจิตขึ้น ประกอบกับความคิดและประสบการณ์ที่ผ่านมา จึงทำให้เกิดเจตนา (เจตนารมณ์) อันเป็นอิสระที่จะกระทำการใดๆ (กรรม) หรือว่าแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างเสรี

3. ข้อโต้แย้งว่าด้วยมนุษย์มีเจตจำนงเสรี

ในเบื้องต้นผู้เขียนจะนำเสนอแนวคิดที่ว่าด้วยมนุษย์มีเจตจำนงเสรีหรือไม่ โดยจะใช้ทฤษฎีของ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) และฌอง ปอล ซาร์ตร์ (Jean Paul Sartre) เป็นหลัก ตามทฤษฎีของฮอบส์ ยืนยันว่ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี (no free will) เพราะการเลือกและการตัดสินใจทำของมนุษย์ถูกสภาพแวดล้อมผลักดันให้เลือก โดยอ้างว่าการที่มนุษย์เลือกทำอะไรสิ่งหนึ่ง ล้วนมาจากเหตุปัจจัยภายนอกเป็นตัวกำหนดให้เราตัดสินใจเลือกทำ เราไม่มีสิทธิเลือกทำอะไรด้วยตัวเราเอง การเลือกมาจากปัจจัยภายนอกเป็นตัวกำหนด เช่น ครอบครัว สังคม วัฒนธรรม ศาสนา และการศึกษา ฯลฯ ขอยกตัวอย่างกรณีการตัดสินใจโหวตประชามติของคนที่ทำผิดด้วยการฆาตกรรม

เมื่อสืบสวนแล้วก็พบว่า คนที่ฆาตกรรมผู้อื่นนั้น เกิดจากการผลักดันโดยครอบครัวที่พ่อและแม่แยกทางกัน สภาพแวดล้อมที่เขาอยู่เป็นสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี เป็นต้น ฮอบส์บอกว่าสิ่งที่ฆาตกรคนนั้นทำไม่ได้เกิดขึ้นจากสันดานของเขา แต่เขาถูกผลักดันให้ทำโดยสภาพแวดล้อม ควรตัดสินใจโหวตเขาไม่ต้องถึงขั้นประหารชีวิต ฉะนั้นในทฤษฎีของฮอบส์ มนุษย์จึงไม่มีสิทธิเลือกทำอะไรได้ด้วยตัวเอง แต่เกิดจากเหตุปัจจัยภายนอกผลักดันให้มนุษย์เลือกทำเท่านั้น ทีนี้มาดูทฤษฎีของซาร์ตร์ ยืนยันว่ามนุษย์ทุกคนมีเจตจำนงเสรี (yes free will) เพราะมนุษย์มีอิสระในการเลือกทำทุกสิ่งโดยภาวะเนื้อแท้ของจิตใจ นั่นคือการเลือกที่จะเป็นคนดีหรือคนชั่ว แม้ว่าสภาพแวดล้อมหรือเหตุปัจจัยบางอย่างอาจจะมียุทธศาสตร์ต่อการเลือกก็จริง แต่ในความเป็นจริงเมื่อพิจารณาถึงที่สุดแล้ว มนุษย์ทุกคนล้วนมีอิสระในการเลือกที่จะเป็นคนดีหรือคนชั่วด้วยความตั้งใจของมนุษย์เอง การที่ซาร์ตร์เชื่อแบบนี้กำลังแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ต้องมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจและผลของการกระทำของตนเอง ดังนั้น ทฤษฎีกฎแห่งกรรมจะเข้ากันได้กับแนวคิดของซาร์ตร์

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ถ้าหากเชื่อแบบฮอบส์ ก็มีคำถามว่าใครจะเป็นผู้รับผิดชอบผลของการกระทำนั้นๆ หากทุกๆ การกระทำนั้นโยนให้ สังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมเป็นตัวผลักดันให้เราทำทั้งดีและชั่ว ดูเหมือนว่าหากเชื่อแบบฮอบส์จะขัดแย้งกับเรื่องกฎแห่งกรรม กฎแห่งกรรมจะไม่มี ความหมายโดยสิ้นเชิง หากเราเชื่อว่ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี เมื่อพิจารณาให้ลึกลงไป การคิดแบบนี้ น่าจะเป็นสิ่งที่นำไปสู่เหตุผลเชิงลบมากกว่าเชิงบวก นั่นคือหากเราเชื่อว่าไม่มีอิสระในการเลือกตัดสินใจทำไม่ว่าเราจะทำอะไรลงไป เหตุเพราะสภาพแวดล้อมและปัจจัยภายนอกบังคับให้เราเลือกทำ จึงเป็นสาเหตุ



ให้คนเรากลายเป็นคนที่เห็นแก่ตัว เอาตัวรอดไปวันๆ เพราะหากทำผิด ก็อ้างว่าสิ่งที่เราทำลงไปนั้น เกิดจากสภาพแวดล้อมบังคับให้เราทำ เราไม่มีเจตนาที่จะทำ สภาพแวดล้อมเหล่านั้นจึงต้องมีส่วนในการรับผลการกระทำของเราอย่างนั้นหรือ ดูเหมือนว่าจะไม่ยุติธรรมเลย ฉะนั้น ถ้าจะเชื่อแบบฮอบส์ ก็อาจจะเป็นสาเหตุให้มนุษย์เราขาดความรับผิดชอบ นำไปสู่การเอาตัวรอดเอาเปรียบกันในสังคม เพราะเมื่อคนเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กรณีที่เป็นความผิด ก็อ้างถึงวัฒนธรรม สังคม ครอบครัว เป็นตัวผลักดันให้เราทำ เพื่อปกป้องตนเองให้พ้นจากความผิด ขาดความรับผิดชอบในการกระทำของตน

แต่ถ้าหากเราเชื่อแบบชาร์ตอร์ ก็น่าจะตอบคำถามเรื่องผู้รับผลของการกระทำได้ดี นั่นคือ เมื่อเรามีอิสระในการเลือกทำ ก็ต้องเป็นเราเท่านั้นที่ต้องรับผิดชอบต่อผลของการกระทำนั้น และน่าจะเป็นสิ่งที่ยุติธรรมที่สุด เพราะชาร์ตอร์เองก็มองเห็นความจำเป็นนี้จึงอธิบายเพิ่มเติมว่าการตัดสินใจด้วยเสรีภาพที่แนะนำนั้นเป็นการตัดสินใจด้วยความรับผิดชอบ เพราะเสรีภาพและความรับผิดชอบแยกออกจากกันไม่ได้ ความรับผิดชอบที่ชาร์ตอร์พูดถึงนี้ รวมถึงความรับผิดชอบต่อตัวเอง ต่อผู้อื่น และต่อโลกที่อยู่ด้วย หากเรามีความรับผิดชอบในความหมายนี้แล้ว เราก็คงจะไม่ตัดสินใจทำอะไรตามใจชอบแต่อย่างเดียว (พินิจ รัตนกุล, 2549 : 153) ที่นี้มาคิดว่าพุทธศาสนาคิดอย่างไรกับเรื่องนี้ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างทั้งมนุษย์และสัตว์ในกรณีดังนี้

กรณี ก. เรื่องนกแขกเต้าสองพี่น้องในมังคลัตถทีปนี (มงคลตถ. 16-17) ผู้แต่งนิทานเรื่องนี้เล่าว่า มีนกแขกเต้า 2 พี่น้อง พลาดหลงตกในป่า ตัวหนึ่งพลาดตกท่ามกลางกองโจรสสมมติให้เป็นตัวพี่ อีกตัวหนึ่งพลาดไปตกท่ามกลางอาศรมของดาบสสมมติให้เป็นตัวน้อง นกแขกเต้า 2 พี่น้อง ก็เติบโตและมีจริตนิสัยตามสภาพแวดล้อมเหล่านั้น ตัวพี่มีนิสัยดุร้ายดั่งโจร ส่วนตัวน้องมีนิสัยสุภาพเรียบร้อยวาจาอ่อนหวานดั่งผู้ทรงศีล วันหนึ่งพระราชาก็ไปพักใต้ร่มไม้ใกล้ที่พักของกองโจร นกแขกเต้าตัวพี่ก็พูดว่า “จะปล้นทรัพย์สินของพระราชาก็ดี” พระราชาก็กลัวจึงหนีไปพักอีกฝั่งหนึ่งใกล้ที่พักของดาบส เมื่อนกแขกเต้าตัวน้องพบเข้าก็ทักทายปฏิสันถารด้วยวาจาที่อ่อนหวาน แล้วชักชวนให้ไปพบอาจารย์ของตน เพื่อสนทนาธรรม เมื่อพระราชาก็พบกับดาบสจึงทราบความจริงว่า นก 2 ตัวนี้เป็นพี่น้องที่พลาดหลงกัน แต่มีนิสัยแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

นิทานเรื่องนี้กำลังบอกว่า สภาพแวดล้อมมีผลต่อการพัฒนาจิตใจด้วยการเลือกที่จะพูดอะไรบางอย่างกับพระราชาก็ดี การที่นกแขกเต้า 2 พี่น้องเลือกพูดแบบนี้ เกิดจากเหตุปัจจัยภายนอกที่ถูกสั่งสมไว้และถูกผลักดันให้พูด จากประเด็นนี้จึงสรุปว่านกแขกเต้าไม่มีอิสระในการเลือกพูด เพราะสิ่งที่พูดออกไปเกิดจากการสั่งสมในบริบทที่นกเหล่านั้นอาศัยอยู่ นี่เป็นกรณีตัวอย่างของสัตว์ จึงเกิดประเด็นคำถามว่าหากเหตุการณ์แบบนี้เกิดขึ้นกับมนุษย์ ที่นี้ลองนำเหตุการณ์แบบนี้มาเปรียบเทียบกับมนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีสติปัญญาและมีเหตุผล ในสถานการณ์แบบเดียวกัน คือ คนที่พลาดหลงไปอยู่ในกองโจร ส่วนคนน้องก็พลาดหลงไปอยู่กับดาบส แล้วต่างฝ่ายก็เติบโตด้วยบรรยากาศเช่นเดียวกัน เจอเหตุการณ์อย่างเดียวกัน พูดอย่างเดียวกันเหมือนกับนกแขกเต้าในคราแรก แต่ยังมีกระดำเนิรเรื่องต่อไป คือ สมมติว่า 2 คนพี่น้อง มีเหตุต้องสลับกันอยู่ คนน้องจากที่เคยอยู่กับดาบสมาก่อนก็พลาดไปอยู่กับกองโจร ส่วนคนพี่จากที่เคยอยู่กับโจรมาก่อนก็พลาดไปอยู่กับดาบส แล้วได้พบพระราชาก็ดี คนน้องที่เคยเป็นคนดีมาก่อนแต่ในขณะที่อยู่กับกองโจร เมื่อพบพระราชาก็ได้พูดกับพระราชาวา “ขอให้พระองค์รีบหนีไปที่นี่ไม่ปลอดภัย แล้วอาสาพาพระราชานี้”

เมื่อมาถึงที่พักของดาบส พบคนพี่ที่เคยอยู่กับกองโจรมาก่อน พลาดหลงมาอยู่กับดาบสได้รับการอบรมบ่มนิสัย คนพี่เปลี่ยนแปลงจากคนชั่วมาเป็นคนดี ทำหน้าที่ปฏิสันถารผู้มาเยือนอย่างสุภาพ จึงมีคำถามว่า กรณีการเปลี่ยนแปลงของคนพี่นั้น เกิดจากบรรยากาศที่ได้อยู่กับดาบสจึงเปลี่ยนไป



ตรงกันข้ามแล้วทำไมคนน้องที่เคยเป็นคนดีมาก่อนจึงไม่กลายเป็นคนชั่ว ทั้งๆ ที่ก็อยู่ในบรรยากาศของกองโจรเช่นเดียวกัน ในเหตุการณ์แบบนี้ดูเหมือนว่า คำยืนยันของฮอบส์ก็ใช้ไม่ได้ ในเมื่อคนที่เลือกที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองโดยอิสระจากชั่วมาเป็นดี ซึ่งอาจเกิดจากการพิจารณาเปรียบเทียบกับเหตุผลบางอย่าง จึงทำให้คนที่เลือกที่จะทำใหม่ ดังนั้น จากตัวอย่างนี้จึงสรุปได้ว่า แม้เหตุปัจจัยภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการที่เราเลือกทำอะไรสักอย่างหนึ่งอยู่บ้างก็จริง แต่ท้ายที่สุดคนที่ตัดสินใจเลือกก็คือตัวเราเอง สภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศภายนอกเป็นเพียงเครื่องมือหรือสิ่งสนับสนุนบางส่วน แต่มันก็ไม่ใช่เหตุปัจจัยหลักทั้งหมดที่จะสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นบังคับให้เราเลือกทำ เพราะการคิดแบบนี้ดูเหมือนจะเป็นข้ออ้างเกินไป

จากตัวอย่างดังกล่าว ถ้ามองแบบพุทธ สิ่งสนับสนุนหรือสิ่งเร้าภายนอกมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกกระทำของคนอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่จะยืนยันได้ทั้งหมดกับทุกคนว่าสิ่งที่คนๆ หนึ่งเลือกทำ เกิดจากสิ่งเร้าภายนอกบังคับให้เราทำ แล้วอ้างว่าสิ่งที่เราเลือกทำ เกิดจากสังคมหล่อหลอมให้เราทำ เพราะยังมีบางคนที่เขาเลือกใช้เสรีภาพในการตัดสินใจทำ โดยไม่สนใจบริบทนั้นเลย และพร้อมที่จะใช้เสรีภาพของตนอย่างเต็มที่บนความรับผิดชอบของตนเอง ฉะนั้น การที่พุทธศาสนาเน้นเรื่อง กฎแห่งกรรมแสดงให้เห็นว่า ทฤษฎีกฎแห่งกรรมเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า เห็นด้วยกับที่ชาร์ตร่มองว่า มนุษย์มีเสรีภาพในการรังสรรค์ปั้นแต่งชีวิตของตนเอง ชีวิตของแต่ละคนจะเป็นอย่างไรนั้น ก็แล้วแต่การตัดสินใจและการกระทำของตนเอง

ดังที่ พินิจ รัตนกุล ได้เสนอว่าพุทธศาสนาแนะนำให้เราใช้เหตุผลให้มากเพื่อประกอบกับการตัดสินใจต่อการเลือกทำอะไรบางอย่าง เพราะการใช้เหตุผลในการตัดสินใจจะช่วยให้เสรีภาพที่เรามีอยู่มีทิศทางและเป้าหมายที่ถูกต้องได้ แต่สำหรับชาร์ตรกลับมองว่าเสรีภาพมีความสำคัญมากกว่าสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น การใช้เหตุผลในการตัดสินใจเท่ากับเป็นการจำกัดเสรีภาพ เพราะเสรีภาพและเหตุผลเป็นคนละสิ่ง ชาร์ตร จึงถือว่าการตัดสินใจอย่างอิสระเสรีเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะถ้าหากว่าคนเราไม่มีเสรีภาพในการตัดสินใจแล้ว เราก็ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อการกระทำใดๆ (พินิจ รัตนกุล, 2549 : 200)

ประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อเสนอที่ว่า การใช้เสรีภาพของเราควรใช้เหตุผลในการตัดสินใจ เพราะการที่เราเลือกจะทำอะไรหรือตัดสินใจทำอะไรบางอย่าง มันจะต้องมีจุดมุ่งหมายหรือเหตุผลมาก่อน จึงมาถึงขั้นการตัดสินใจเลือกที่จะทำ เพราะหากเราไม่มีเหตุผล การตัดสินใจนั้น ก็อาจจะเป็นไปตามอารมณ์ตามความพอใจของตน เสรีภาพนั้นก็คงไม่มีความหมายอะไร ฉะนั้น มนุษย์จึงมีเจตจำนงเสรี แต่การเลือกใช้เสรีภาพนั้น ควรมาพร้อมกับการใช้เหตุผลและความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อผู้อื่นด้วย เช่น กรณีในนิทานธรรมบทที่กล่าวถึง พระอรหันต์รูปหนึ่งเข้าไปในบ้านของโยมอุปัฏฐาก เห็นนกกระเรียนที่กำลังกลืนเม็ดทับทิมของพระราชชา ด้วยความเข้าใจผิดว่าเป็นก้อนเนื้อ พระอรหันต์รูปนั้นเลือกที่จะไม่พูดสิ่งใด เมื่อโยมอุปัฏฐากคาดคั้นเอาคำตอบ ในขณะที่ตนต้องเสี่ยงต่อการถูกเข้าใจผิดว่าเป็นผู้เอาไป กรณีที่พระอรหันต์เลือกทำเช่นนั้น ก็เพราะมีเหตุผลที่ต้องการปกป้องชีวิตของนก ฉะนั้นเหตุผลก็ควรจะมีมากับการตัดสินใจด้วย ไม่ควรจะแยกออกจากกัน แม้ว่าพระอรหันต์จะมีเหตุผลอื่นจากที่กล่าวมาแล้ว ท้ายที่สุดการที่ท่านเลือกจะไม่พูดสิ่งใด ก็หมายความว่าท่านต้องรับผิดชอบต่อการเลือกนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คือ ผลที่เกิดจากการเข้าใจผิดว่าท่านเป็นผู้ขโมยหรือเอาสิ่งนั้นไป

กรณี ข. ขอยกตัวอย่างเกี่ยวกับลูกศิษย์ของชาร์ตรคนหนึ่ง ซึ่งไม่สามารถตัดสินใจว่าตนสมควรอยู่กับมารดาที่ซาราในปารีสดี หรือควรไปทำงานร่วมกับเพื่อนๆ ในหน่วยฝรั่งเศสเสรีนอกประเทศ เพื่อต่อต้านทหารนาซีที่ยึดครองประเทศฝรั่งเศสในตอนต้นสงครามโลกครั้งที่ 2 หลักจริยธรรมหนึ่งที่ยึดถือกันมากในเวลานั้นคือให้มีความกตัญญูต่อบิดามารดา ด้วยการเอาใจใส่เลี้ยงดูบิดามารดาให้มี



ความสุข หลักจริยธรรมอีกอย่างหนึ่งเน้นให้คำนึงถึงความสุขของคนจำนวนมากเป็นใหญ่ ลูกศิษย์ของชาร์ตร์คนนี้ไม่รู้ว่าจะใช้หลักจริยธรรมใดดี ถ้าหากอยู่เลี้ยงดูมารดาที่ปารีส ตนก็ไม่สามารถทำให้เพื่อนจำนวนมากในหน่วยฝรั่งเศสเสรีฯ มีความสุขได้ แต่ถ้าตนร่วมทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ ดังกล่าว ก็ไม่อาจอยู่เลี้ยงดูมารดา ซึ่งเท่ากับไม่มีความกตัญญูกับมารดา เมื่อลูกศิษย์คนนี้มาขอคำแนะนำจากชาร์ตร์

ชาร์ตร์เพียงแต่แนะนำให้ตัดสินใจเองในนามเสรีภาพเท่านั้น แต่ชาร์ตร์ก็ไม่ได้บอกว่าการตัดสินใจของคนนั้นตัดสินใจอย่างไร และเราเองก็ไม่อาจคาดคะเนได้ เพราะการตัดสินใจด้วยเสรีภาพนั้นเป็นการตัดสินใจที่ไม่มีผู้ใดคาดคะเนได้แน่นอน การที่เราตัดสินใจอย่างหนึ่งในสถานการณ์หนึ่ง มิได้เป็นเครื่องประกันได้ว่าในสถานการณ์คล้ายคลึงกันในอนาคตนั้น เราจะตัดสินใจในทำนองเดียวกัน (พินิจ รัตนกุล, 2549 : 149, 152)

กรณีนี้ผู้เขียนขอสมมติตัวเองเป็นลูกศิษย์ชาร์ตร์ที่ต้องตัดสินใจเลือก ผู้เขียนจะเลือกใช้เสรีภาพที่จะไปร่วมทำงานเพื่อต่อต้านทหารนาซีที่ยึดครองประเทศฝรั่งเศสในตอนต้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เลือกเช่นนั้นไม่ใช่เพราะหลักจริยธรรมอย่างหนึ่งที่เน้นให้คำนึงถึงความสุขของคนจำนวนมาก แต่เพราะมีเหตุผลว่า หากเราเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญมากในการต่อต้านทหารนาซีที่กำลังยึดครองประเทศและอาจเป็นกำลังสำคัญในการใช้สติปัญญาเพื่อช่วยหยุดสงครามเหล่านั้น ก็อาจจะเป็นไปได้ว่าจะไม่มีสงครามเกิดขึ้น เมื่อสงครามไม่เกิดขึ้นในที่แห่งนั้น ก็จะไม่กระจายไปที่อื่น พ่อแม่พี่น้องในปารีสและคนอื่นๆ ก็จะปลอดภัย แม้ว่าตัวเราจะต้องเสี่ยงอันตรายถึงขั้นเสียชีวิตก็ตาม เราพร้อมที่จะยอมรับผลของการเลือกนั้น ในขณะที่เดียวกันที่เราจะกลายเป็นลูกอกตัญญูตามหลักจริยธรรมในปารีส ที่เราไม่ได้อยู่ดูแลมารดาที่ชราภาพด้วยตัวเอง แต่เราก็สามารถเลือกที่จะจ้างพยาบาลดูแลมารดาของเราได้ ดังนั้น จึงมีวิธีการมากมายที่เราจะเลือกใช้เสรีภาพด้วยการตัดสินใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอิสระ แต่ทว่าเสรีภาพที่ว่านั้นต้องมากคู่กับเหตุผลและความรับผิดชอบในการกระทำนั้นด้วย เสรีภาพนั้นจึงจะมีคุณค่าและมีความหมาย

4. สรุป

จากข้อความข้างต้นสรุปว่า เห็นด้วยกับที่ชาร์ตร์ยืนยันว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรีและจำเป็นต้องตัดสินใจบนฐานของความรับผิดชอบเป็นหลัก เพราะเสรีภาพและความรับผิดชอบแยกออกจากกันไม่ได้ หากเรามีความรับผิดชอบ เราก็คงจะไม่ตัดสินใจทำอะไรตามใจชอบแต่อย่างเดียว แม้ว่าสิ่งสนับสนุนหรือสิ่งเร้าภายนอกมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกกระทำของคอนอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่สิ่งที่จะยืนยันได้ทั้งหมดกับทุกคนว่าสิ่งที่คนๆ หนึ่งเลือกทำ เกิดจากสิ่งเร้าภายนอกบังคับให้เราทำ เพราะยังมีบางคนที่เขายังเลือกใช้เสรีภาพในการตัดสินใจทำ โดยไม่สนใจบริบทนั้นเลย และพร้อมที่จะใช้เสรีภาพของตนอย่างเต็มที่บนความรับผิดชอบของตนเอง ฉะนั้น คำยืนยันของชาร์ตร์ เมื่อมองในแง่มุมมองแห่งกรรมทางพุทธศาสนา น่าจะเป็นเหตุผลที่ยอมรับได้ในแง่ของผู้รับผลของการกระทำของตน ทฤษฎีกรรมแห่งกรรม น่าจะเป็นสิ่งที่รองรับแนวคิดของชาร์ตร์ได้ในแง่ที่ว่า เมื่อมนุษย์เรามีอิสระในการเลือกกระทำบางอย่างด้วยตนเองนั่นคือเมื่อเลือกจะกระทำความดี ก็ต้องรับผลการกระทำดี และเมื่อเลือกจะกระทำความชั่ว ก็ต้องเป็นผู้รับผลการกระทำชั่วเช่นกัน แต่สำคัญอยู่ที่ว่าเราจะเลือกใช้เสรีภาพนั้นมากน้อยเพียงใดต่างหาก และไม่เห็นด้วยกับชาร์ตร์ที่มองว่าเสรีภาพในการเลือกควรเป็นอิสระจากเหตุผล เพราะการที่คนเราจะเลือกทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งต้องมีจุดมุ่งหมายหรือเหตุผลก่อน จึงจะตัดสินใจเลือกได้ เพียงแต่ว่าเหตุผลของแต่ละคนจะเป็นไปในทิศทางใด สุดท้ายมันก็คือเหตุผลที่จะต้องนำมาอธิบายสิ่งที่ตนตัดสินใจอยู่ดี



บรรณานุกรม

- กีรติ บุญเจือ. (2546). *ย้อนอ่านปรัชญาแก๊งชาของมนุษยชาติ เล่มห้า*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.
- _____. (2551). *คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักวิชาการสากล*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม.
- คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2555). *มงคลตถ์ปิณี (ปฐม ภาค)*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ อุตพัฒนา, รศ. (2550). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มอง ปอล ชาร์ต. *ปรัชญาเอ็กซิสเทนเชียลลิสม์ก็คือมนุษยนิยม*. แปลโดย วิทยา เศรษฐวงค์. (2540). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ.
- บุญมี แทนแก้ว, ผศ. (2548). *ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- พินิจ รัตนกุล. (2540). *ปรัชญาชีวิตของมอง ปอล ชาร์ต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สามัญชน.
- _____. (2549). *ปรัชญาชีวิต มอง ปอล ชาร์ต*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สามัญชน.
- พระมหาดนัยพัชร คมภิรมย์ (ยุนิรัมย์). (2548). *แนวคิดเรื่องการหลุดตัวเองในปรัชญาของ มอง ปอล ชาร์ต*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2543). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- . (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: บริษัท นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด.
- สุนัย ครองยุทธ. (2520). *คาร์ล ปอปเปอร์กับการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจตจำนงกับลัทธิเทววิสัย*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- AS Hornby. (1989). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English*. London : Oxford University Press.
- Jean-Paul Sartre. (1948). *Existentialism and Humanism*. London : Eyre Methuen Ltd.
- _____. (1976). *Being and Nothingness*. translated by Hazel E. Barnes Northampton : John Dickens & Co. Ltd.